

Ert diarienummer: A2025/00388

Regeringskansliet
Arbetsmarknadsdepartementet
103 33 Stockholm
a.remissvar@regeringskansliet.se

Handläggare NSPH:
Zarah Melander

Kopia till:
per-anders.sunesson@regeringskansliet.se

NSPH:s yttrande över betänkandet SOU 2025:29 Ökad kvalitet hos Samhall och fler vägar till skyddat arbete

Nationell Samverkan för Psykisk Hälsa (NSPH) är en organisation som samlar patient-, brukar- och anhörigorganisationer inom det psykiatriska området. Nätverket har idag 14 medlemsorganisationer. Dessa organisationer är RFHL, RSMH, Riksförbundet Attention, Sveriges Fontänhus, Riksförbundet Balans, Schizofreniförbundet, Frisk & Fri, SPES, SHEDO, Suicide Zero, Svenska OCD-förbundet, ÅSS, FMN och Spelberoendes Riksförbund. Vi ser patienter, brukare och anhöriga som en oumbärlig resurs genom deras unika kunskap och anser att deras perspektiv och erfarenheter bör ha ett större inflytande över beslut och insatser som berör dem både på individ- och systemnivå.

Inledning

Utredningen har haft i uppdrag att göra en översyn av Samhalls uppdrag, verksamhet och förutsättningar. Syftet med översynen har enligt direktiven varit att säkerställa att verksamheten når rätt individer och utformas på ett sätt som ger dessa individer bästa möjliga stöd. I uppdraget har bl.a. ingått att kartlägga Samhalls målgrupp, att analysera om Samhalls verksamhet erbjuder meningsfulla och utvecklande arbeten och att analysera de processer hos Arbetsförmedlingen och Samhall som leder fram till urval, anvisning och anställning.

NSPH delar den beskrivning som framförs i betänkandet gällande att Samhall förmodligen inte skulle behöva vara så stort som det är i dag, om arbetsförmågan hos personer med funktionsnedsättning i högre utsträckning togs till vara vid anställningar på den reguljära arbetsmarknaden. Likt utredningen ser vi inga tecken på att en sådan ansats är på gång på den reguljära arbetsmarknaden, snarare tvärtom om inte lämpliga åtgärder tillkommer skyndsamt.

Många i NSPH:s målgrupp lever idag i socialt och ekonomiskt utanförskap på grund av en psykisk ohälsa och/eller funktionsnedsättning. För den gruppen kan olika insatser på arbetsmarknaden vara särskilt viktiga för att komma ut i sysselsättning, antingen inom Samhalls verksamhet eller genom andra arbetsstärkande insatser. NSPH välkomnar mot den bakgrunden flera av de förslag som lämnas av utredningen. I det följande utvecklar vi NSPH:s synpunkter på betänkandet.

Målgruppen är större och har mer komplexa stödbehov än Samhalls kapacitet

Utredningens kartläggning visar att målgruppen för skyddat arbete potentiellt består av ytterligare minst 10 000 personer, sannolikt betydligt fler, utöver de individer som redan i dag har en sådan anställning. NSPH kan konstatera att många av dessa individer troligtvis tillhör den målgrupp som vi representerar, som lever med psykisk ohälsa och/eller funktionsnedsättning.

Utredningens analys pekar på att målgruppen blir allt större, att stödbehovet i målgruppen har ökat de senaste åren, och att det egentligen finns behov av att kunna anvisa fler med ännu större och mer komplexa behov till skyddat arbete än vad Samhall idag har kapacitet och möjliga arbetsuppgifter för. NSPH delar och instämmer i utredningens konstaterande att det är fler som är i behov av skyddat arbete än vad som anvisas till Samhall och behovet sannolikt kommer växa framöver.

Utredningen bedömer att behoven av skyddat arbete kan väntas öka de närmaste åren, både till följd av att den potentiella målgruppen är stor och ökande, och till följd av att det genomsnittliga stödbehovet hos individerna i målgruppen har ökat. Samtidigt lämnar utredningen senare förslag om att minska inflödet i Samhall, vilket vi menar blir motstridiga uppgifter. Mycket pekar på att kvalitén i Samhall är bristfälligt och att detta riskerar att gå ut över de arbetstagare som befinner sig där. Men då vi inte ser några tendenser till att situationen på arbetsmarknaden för personer med psykisk ohälsa kommer förbättras framöver, menar NSPH att befintliga arbetsrelaterade insatser för målgruppen – så som Samhall – behöver stärkas och även att nya insatser behöver komma till.

Stor utmaning för Samhall att skapa tillräckligt utvecklande arbete

Utredningen konstaterar att statens samlade styrning av Samhall är problematisk i flera aspekter, till exempel att Samhall styrs på ett sätt som hela tiden driver verksamheten mot gradvis lägre kvalitet, sämre stöd för de anställda och mindre möjligheter till utveckling. Samhall drivs alltså i praktiken i rakt motsatt riktning i förhållande till bolagets uppdrag att skapa meningsfulla och utvecklande arbeten för målgruppen där behoven finns. Utredningen menar också att denna utveckling gradvis urholkar Samhalls mervärde för målgruppen, liksom Samhalls legitimitet i samhället i stort.

Utredningen bedömer dock att Samhall skapar meningsfullt arbete för den stora merparten av de anställda – men att Samhall i dag inte har förutsättningar att skapa tillräckligt utvecklande arbete, vilket i linje med de slutsatser som Riksrevisionen drog i sin granskning från 2023.

NSPH delar den bild av Samhall som förs fram av utredningen. Att den statliga styrningen av Samhall leder till sämre kvalitet och riskerar att leda till sämre förutsättningar för arbetstagare som befinner sig i verksamheten på grund av stora stödbehov menar vi är anmärkningsvärt och något som behöver åtgärdas skyndsamt.

Den finansiella styrningen står i direkt strid med uppdraget

Utredningen föreslår att de anslagsmedel för merkostnadsersättning som Samhall får bör räknas upp årligen i syfte att skapa stabila och förutsägbara ekonomiska förutsättningar, och därmed säkerställa att kvaliteten i verksamheten består över tid.

NSPH tillstyrker förslaget. Detta är en förutsättning för att Samhall ska ha förutsättningar att arbeta kontinuerligt med kvaliteten i verksamheten och skapa meningsfulla och utvecklande verksamheter för de målgrupper som den är till för.

Risk för att fler än nödvändigt blir kvar länge hos Samhall

Utredningen bedömer att det finns vissa inlåsnings effekter inom Samhall och att fler än nödvändigt därför blir kvar länge. NSPH delar den beskrivning som framförs av utredningen. Vi menar att det är viktigt att de personer som har behov av Samhall, på kort eller lång sikt, erbjuds den tryggheten utan att riskera att bli av med insatsen. Men givetvis är det också av största vikt att människor som har förutsättningar att bättre utvecklas genom andra arbetsmarknadsinsatser också får den möjligheten. Det är mot den bakgrunden viktigt att de inlåsnings effekter som är inbyggda i nuvarande system avvecklas, men utan att försämra skyddet för den enskilde.

Omprioritering av medel för ökad kvalitet

Utredningen föreslår att antalet anställda i skyddat arbete bör minskas med 5 procent, till förmån för högre kvalitet i verksamheten. Förändringen bör genomföras genom färre nyanställningar under 2026. Befintliga anställda påverkas inte.

NSPH delar bilden av att kvalitén behöver säkras inom Samhalls verksamhet. Samtidigt pekar utredningen tydligt på ett stort behov av arbetsinsatser till målgruppen, vilket blir motstridiga uppgifter. NSPH:s hållning är därför att kvalitén i verksamheten behöver säkras samtidigt som arbetsmarknadsinsatser för personer med psykisk funktionsnedsättning – så som Samhall – stärks. Vi avstyrker därför förslaget om att begränsa antalet nyanställda in till Samhall.

Förstärkt introduktion i skyddat arbete

Utredningen lämnar förslag om förstärkt introduktionsperiod i skyddat arbete. Enligt utredningens bedömning bör den tid som ägnas åt introduktion på arbetsplatsen ses som utvecklingstid snarare än arbetstid, och därmed inte vara lönegrundande.

NSPH menar att det är positivt med en förstärkt introduktionstid för att ge individer en god start in i arbetet. NSPH ser däremot kritiskt på att detta innebär en lägre ingångslön. Personer som har skyddat arbete inom Samhall har redan en väldigt begränsad ekonomisk situation, inte minst gäller det de målgrupper som NSPH företräder. Vi menar att det därför inte är motiverat att dessa individer ska få sämre ekonomiska förutsättningar.

NSPH delar även utredningens bedömning om att Samhall även i fortsättningen bör erbjuda möjlighet till återanställning inom 12 månader för en individ som övergår till arbete hos en annan arbetsgivare. Detta menar vi är en viktig aspekt för att individer ska våga testa arbete utanför Samhall.

Nya mål som styr mot kvalitet och varaktig utrekrytering

Utredningen lämnar förslag om nya mål för att bättre styra mot kvalitet. NSPH delar den bild som beskrivs om brister i dagens system kring övergångar från Samhall till arbete, och

menar därför likt utredningen att systemet kring övergångar behöver förbättras och i högre utsträckning utgå från den enskilda individens behov och förutsättningar.

Gällande förslagen om att förbättra kvalitén i samhällsuppdraget ser vi särskilt positivt på förslagen om ett mått på hur mycket tid som cheferna i genomsnitt ägnar åt varje medarbetare, inte minst då Riksrevisionens kritik pekade särskilt på bristande chefskap. Riksrevisionen konstaterade i sin granskning att rekryteringen av personalledande chefer fokuserar mer på ekonomiska resultat, sälj- och kundrelationer, än på uppgiften att utveckla de anställda.

NSPH ser även mycket positivt på förslaget gällande måtten om ett minsta antal yrkesroller som Samhall ska erbjuda lokalt. Det möjliggör för Samhall att erbjuda en bredd av yrken som inte enbart handlar om de yrken som är mest lönsamma rent ekonomiskt för verksamheten. Detta tror vi kommer leda till en förbättrad situation för de individer som befinner sig inom Samhall och deras möjligheter till att få chans att testa på flera yrken – och därigenom ett förbättrat yrkesliv oavsett om det sker inom Samhall eller inte. NSPH tillstyrker därför förslagen som presenteras om nya mål mot varaktig utrekrytering, samt att kvaliteten i samhällsuppdraget bör följas upp.

Arbetsförmedlingens arbete behöver utvecklas

Utredningens analys visar att vissa arbetssökande med funktionsnedsättning idag inte får det kontinuerliga, samlade och personliga stöd som de behöver i handlägningsprocessen hos Arbetsförmedlingen. NSPH delar utredningens beskrivning och välkomnar därför deras bedömning om att Arbetsförmedlingen bör ges i uppdrag att analysera och identifiera behov av förändringar i handlägningsprocessen till stöd för att arbetssökande med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga med behov av ett kontinuerligt, samlat och personligt stöd ska kunna få det.

Vidare bedömer utredningen att de insatser och verktyg som finns inom den arbetsmarknadspolitiska verksamheten i huvudsak är tillräckliga för de behov som finns hos personer med funktionsnedsättning som står långt ifrån arbetsmarknaden, men att flera av dessa insatser och verktyg inte används på ett effektivt sätt. Utredningen bedömer därför att Arbetsförmedlingen bör ges i uppdrag att närmare utreda hur ett ökat deltagande i arbetsplatsförlagda insatser för personer med behov av rehabiliteringsinsatser eller särskilda insatser för personer med funktionsnedsättning kan främjas, i syfte att fler ska få möjlighet till arbete på den reguljära arbetsmarknaden innan skyddat arbete blir aktuellt. Utredningen bedömer även att Arbetsförmedlingen bör vidareutveckla skolsamverkan för att möjliggöra en effektiv övergång mellan skola och arbetsliv för alla de ungdomar som behöver det.

NSPH delar utredningens bedömning och instämmer i att mer behöver komma till för att positiva insatser ska komma målgruppen till gagn och för att stärka deras situation och förutsättningar på arbetsmarknaden. I sammanhanget vill NSPH även lyfta att det finns ett flertal evidensbaserade metoder som utgör ett gott stöd för denna målgrupp, men som inte används eller erbjuds i den omfattning som det borde. Ett sådant exempel är IPS - Individual placement and support, som handlar just om att inte bara få ett arbete utan att man även ska få stöd i att kunna vara kvar på arbetet.

Tillgång till fler former av skyddat arbete

Utredningen föreslår att det införs en ny form av skyddat arbete hos idéburna organisationer som är registrerade enligt lagen (2022:900) om registrering av idéburna organisationer. NSPH tillstyrker förslaget.

Vidare delar NSPH utredningens uppmaning till Regeringen att närmare analysera och utreda OSA, där det även bör ingå att undersöka potentialen för att få fler offentliga aktörer än kommunerna att erbjuda insatsen, vilket regelverket också medger. Utredningen anser bland annat att vissa statliga myndigheter bör kunna ta ett större ansvar i detta avseende – en uppfattning som NSPH delar.

Ändamålsenligt stöd för personer som inte får en plats i skyddat arbete

Utredningen lämnar flera bedömningar kring hur stödet för personer som inte kan få en plats i skyddat arbete kan stärkas. Bland annat kring situationen för långtidsinskrivna individer på Arbetsförmedlingen med funktionsnedsättning. NSPH välkomnar de bedömningar som görs här, då vi ser att dessa skulle kunna stärka upp situationen på arbetsmarknaden för vissa i de målgrupper vi företräder.

Avslutningsvis vill NSPH lyfta att många som lever med psykisk ohälsa och/eller funktionsnedsättning och som står utanför arbetsmarknaden vill arbeta eller ha en adekvat sysselsättning. Men då krävs det också att erbjuds stöd, flexibla lösningar och anpassningar som anpassas utifrån individens behov och förutsättningar. Arbetsmarknaden ställer dessutom generellt högre och högre krav, vilket innebär att stödet till individen också behöver förändras för att följa utvecklingen. Om inte det sker finns en stor risk att människor som står utanför arbetsmarknaden på grund av en psykisk ohälsa eller funktionsnedsättning hamnar i kläm, med risk för ekonomisk utsatthet, socialt utanförskap och att utveckla ännu mera ohälsa.

Nationell Samverkan för Psykisk Hälsa, NSPH

Conny Allaskog
Ordförande NSPH